

tajnom Jurjeva djela (od 1958) N. Gattin je pronašao nove kutove gledanja, nove interpretativne ključeve uvidjevši da nijedan, ma koliko temeljit, pristup nije definitivni: naprotiv, da je djelo ovog umjetnika slojevito i višeznačno. Našavši se tako između dostojanstva djela i živog jezika umjetnosti, između zadaće i slobode, obveze i vlastita viđenja, pomirio je u ovoj „monografiji detalja” granice spoznaje ali i granice vlastite umjetničke savjesti odbacujući mehanički objektivitet stvari, mrtve principe jedne tzv. „najrječitije točke” motrenja, odbacujući i nestalnost impresija i „estetike” koja od principa lako stvara privid. Maksimalnu točku jasnoće detalja i cjeline nije tražio unutar konvencije koja neminovno zapinje na „reprezentativnom”, već je razvio i njegovao određenu procesualnost gledanja i slijed kreativnog mišljenja uočavajući život a ne grobište, principe trajanja a ne nekropolu. Odlučivši da ne ignorira nijedan detalj i da se umiješa u bilo koji trag, u bilo koji segment Jurjeva djela, osjetio je trenutak kada je nužno u ime detalja zanemariti cjelinu i, obratno, ignorirati detalj ukoliko bi cjelina ostala osiromašena.

Lelja Dobronić graditelji i izgradnja zagreba u doba historijskih stilova

Društvo povjesničara
umjetnosti Hrvatske,
Zagreb 1982.

miroslav gašparović

Dr Lelja Dobronić već je odavno afirmirana kao jedan od najboljih poznavalaca graditeljske povijesti Zagreba. U toku dugogodišnje djelatnosti posvetila se naoko nezahvalnom zadatku otkrivanja i povijesno-umjetničke valorizacije materije koja mnogima, posebno žiteljima Zagreba, neprestano, upravo zbog prevelike blizine, izmiče. Zahvaljujući njezinu radu mnoge su zgrade izgubile veo nepoznatosti i zaborava te postale značajna mjesta u današnjoj slici grada i u svijesti njegovih stanovnika. Svojim neumornim radom po arhivima i, naravno, na terenu ne samo što je omogućila da danas Zagreb bolje vidimo nego nam je mnogo rekla o njemu iz prošlih, pomalo zaboravljenih vremena. Svako buduće bavljenje Zagrebom, bilo njegovom poviješću bilo sadašnjošću, neizostavno se mora velikim dijelom osloniti na radove dr Lelje Dobronić, koji nam svakim retkom govore o velikoj urbanoj tradiciji Zagreba.

Nedavno je, u sklopu izuzetno bogate i značajne izdavačke djelatnosti Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske, kao XXX knjiga, izašla knjiga dr Lelje

Dobronić pod naslovom „Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova”. Iz podnaslova se vidi da je riječ o djelu sačinjenom od niza članaka i rasprava već ranije objavljenih u različitim stručnim časopisima od 1955. do 1968. godine. Članci su popraćeni nizom arhivskih fotografija (259), koje vrlo lijepo upotpunjuju tekst, a na kraju svakoga dan je kratak resumé na nekom od svjetskih jezika. Na kraju knjige nalazi se registar imena, ulica, zgrada, gradova, sela te graditelja i arhitekata spomenutih ili obrađenih u tekstu. Bibliografski su podaci, štamparskom omaškom, priloženi knjizi na posebnom listu.

Članci sabrani u ovoj knjizi obrađuju pretežno vremenski period druge polovice XIX i početka XX stoljeća. Vrijeme ovdje obuhvaćeno presudno je za formiranje Zagreba. To je trenutak kada već dugo nagoviještene promjene postaju stvarnost. Podgrađe Kaptola i Gradeca, današnji Donji grad, koji se stoljećima gotovo i nije mijenjao, polako u to vrijeme dobiva na značenju, da bi već potkraj XIX st. potpuno preuzeo od povijesnih središta sve gradske funkcije. Taj „novi” dio grada bio je i područje najintenzivnijega graditeljskog djelovanja Janka Jambrišaka, Mihovila Strohmayera, Leonharda Pfeifferbergera, Ivana Plochbergera, Franje Kleina, Lea Hönigsberga i Julija Deutscha, grupe graditelja čiji su životi i djela predmeti proučavanja prvih triju članaka ove knjige. Među tim ličnostima, koje su sve ostavile značajan pečat na licu Zagreba druge polovice XIX st., posebno se ističu, i po broju ostvarenih zgrada a i po kvaliteti, Klein, Hönigsberg, Deutsch i Jambrišak. Važan dio njihova opusa čine neke od najznačajnijih zgrada u Donjem gradu. Za arhitekturu Zagreba značajno je da su upravo ti graditelji potpuno uskladili i osuvremenili njegovo arhitektonsko lice stvorivši od njega lijep srednjoevropski grad. Ovdje objavljeni članci omogućuju nam uvid i u njihov život i u njihov graditeljski opus. Jezgru svakoga pojedinog članka sačinjavaju kraće analize važnijih građevina, da bi nakon svakog pojedinačnog teksta autorica dala popis izvedenih, neizvedenih, kasnije pregrađenih i sruše-

nih objekata pojedinog graditelja (s kratkom analizom fasade).

Želeći što potpunije obuhvatiti svu kompleksnost zagrebačkog graditeljstva toga razdoblja dr Dobronić obraća pažnju i na gotovo zanemarene elemente koji su sačinjavali značajan dio tadašnjeg poimanja arhitekture. Skulpturalni ukrasi na zgradama i umjetničko bravarstvo neizostavni su ukrasni elementi koje je najčešće projektirao sam arhitekt posvećujući im gotovo jednaku pažnju kao i konstruktivnim elementima. Stoga nam se čini da je izraz „primijenjena skulptura”, što ga upotrebljava dr Dobronić, zaista najadekvatniji da odredi njezin položaj unutar arhitekture.

U nekoliko općenitijih tekstova autorica objavljuje i interpretira niz važnih dokumenata, planova, gradskih odredaba od kraja XVIII do početka XX stoljeća. S pomoću njih daje nam uvid u promjene koje je grad doživio u tom najburnijem periodu svoje povijesti. Zagreb, koji je još na početku XIX st. grad pomalo srednjovjekovne atmosfere, već je potkraj toga stoljeća suvremeni grad sa svim onim dobrim i lošim što to doba sa sobom donosi.

Na nešto užem planu bavi se autorica problematikom Zagreba i u člancima u kojima analizira pojedine značajne (poput Trga Republike, Illice i Trga maršala Tita) i „manje značajne” dijelove grada, radnička naselja i potpuno ruralne naseobine u tadašnjoj neposrednoj okolici grada. Historijat centra ukazuje nam na kompleksnost nastanka glavnih trgova a samim tim i na neke probleme koji su, barem s obzirom na Trg Republike, ostali neriješeni do danas.

Uz ove tekstove, posvećene dijelovima grada koji su od svog nastanka u žarištu interesa, objavljena su u ovoj knjizi i dva što obrađuju marginalna područja Zagreba. Periferna područja i radničke četvrti grada ne samo da su izmicali pažnji javnosti prošlih vremena, nego ih ni suvremena znanstvena obrada nije dovoljno uzela u obzir (premda su duboko ugroženi ili čak nestali). Upravo ti članci donose niz vrijednih podataka o životu i izgledu tih naselja kojih se sjećaju još samo malob-

rojni stanovnici Zagreba. Industrijski objekti, o kojima je riječ u jednom od daljnjih tekstova, usprkos svome velikom značenju za ovaj grad, doživjeli su sličnu sudbinu.

Tekstovi posvećeni pojedinačnim objektima povezuju dobro poznate podatke i djela s onima pomalo zaboravljenima. Prikazujući nam, u prvom od njih, zgrade – simbole grada, a u drugom ljetnikovce, autorica donosi niz interesantnih podataka te tako započinje popunjavanje, mogli bismo reći, bijele mrlje na karti znanstvene obrade graditeljske baštine grada.

U posljednja dva članka autorica obrađuje dvije različite teme, također vrlo karakteristične za Zagreb prošlosti i sadašnjosti. Vrtovi, i kasnije parkovi, bili su oduvijek značajni u slici Zagreba, a posebno im se velika pažnja počela posvećivati baš u razdoblju historijskih stilova, kada nastaju najveći i najvredniji parkovi grada: Maksimir, Ribnjak, Tuškanac i drugi. Posljednji članak, „last but not least”, dotiče temu – kojom je protkana cjelokupna materija obrađena u knjizi – odnosa između Zagreba i Beča i utjecaja koje je Beč imao na Zagreb.

Zaključujući ovaj kratki prikaz, treba napomenuti da je knjiga „Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova” dr Lelje Dobronić već naišla na velik i pozitivan odjek u javnosti, i to s punim pravom, jer ona omogućuje širim krugovima upoznavanje sa značajnim dijelom urbane povijesti Zagreba. S obzirom na to da je knjiga sastavljena od već objavljenih članaka, ona prije svega omogućuje sustavniji pregled dosad raspršenoga, vrlo vrijednog materijala te nas potiče na njegovo daljnje produbljivanje i jača svijest o potrebi i nužnosti njegove zaštite.

tomislav marasović zaštita graditeljskog nasljeđa

Društvo konzervatora Hrvatske – Zagreb, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet u Zadru, OOUR Split, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Postdiplomski studij graditeljskog nasljeđa, Split. Zagreb – Split 1983.

marina donadini

Društvo konzervatora Hrvatske – Zagreb, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet u Zadru, OOUR Split, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Postdiplomski studij graditeljskog nasljeđa, Split. Zagreb – Split 1983.

Zastarjela je misao da je spomenik kulture pojedinačan objekt, odnosno, izolirana kategorija čije je mjesto izvan prostorne i društvene strukture. Danas je on shvaćen ne samo kao objekt vrijedan zbog svojih povijesno-umjetničkih svojstava već i kao dio urbane cjeline. Takvo shvaćanje zamijenilo je uvriježeni naziv „spomenik kulture” drugim nazivom: „kulturno dobro”, što je svakako širi pojam koji obuhvaća nepokretne i pokretne spomenike kulture, ali i sve druge kulturnopovijesne sadržaje i vrijednosti bilo da ih je stvorio čovjek bilo priroda. Marasović umjesto konvencionalnog termina „spomenik kulture” uvodi novi pojam, „graditeljsko nasljeđe”. Analogno rečenom, „graditeljsko nasljeđe” treba promatrati u sklopu šireg ekološkog aspekta kulturnih vrijednosti.

Knjiga Tomislava Marasovića didak-